

лизации мировой системы. Демонстрируется роль и основные стратегии поведения субъектов международного права в процессе его фрагментации, раскрывается понятие и содержание факторов фрагментации.

Ключевые слова: фрагментация международного права, глобализация, международно-правовая система, фактор фрагментации, механизм фрагментации международного права.

Summary

Plotnikov O. V. Fragmentation of international law: methodological aspect. — Article.

The article considers the mechanism of fragmentation of international law under the conditions of globalization of the world system. The article demonstrates the role and primary strategies of the subjects of international law within the framework of its fragmentation, defines and explains the notion of factors of fragmentation.

Keywords: Fragmentation of international law, globalization, international legal system, factors of fragmentation, mechanism of fragmentation of international law.

УДК 342.728:303.71

Д. Є. Волкова

СТАТИСТИЧНИЙ МЕТОД У КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛАХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ)

Розвиток науки конституційного права вимагає постійних новацій, в тому числі у сфері методології конституційно-правових досліджень. Значна кількість методів, яка використовується наукою конституційного права, запропонована теорією права і апробована в усіх галузях правової науки. Це відноситься до порівняльного, історичного методів, методів індукції, дедукції, системного аналізу, синтезу. Навряд чи можна знайти ґрунтовне дослідження з правових проблем, у якому не було б застосовано цих методів.

Додатково кожній галузі правознавства притаманні також і методи, які традиційно не використовуються іншими галузями. Одним із таких методів є статистичний метод. Його активно застосовують фахівці з цивільного права, кримінального права, адміністративного права — мабуть і все, за поодинокими виключеннями.

Проблема полягає в тому, що юристи звикають до певного «стандартного» набору методів і майже не прагнуть використовувати «незвичну» методологію. Це меншою мірою стосується юристів-практиків. Вони за родом роботи рідко обмежуються практичним застосуванням норм тільки однієї галузі права. Адже реальні, життєві обставини, що регламентуються нормами права, є зазвичай більш складними, ніж теоретичні конструкції. А ось дослідники зосереджують свою увагу в межах певної галузі права значно частіше. Це стосується і статистичного методу.

У цій статті розглядається якраз ілюстрація до останнього прикладу. Справа в тому, що наука конституційного права залишається осторонь застосування статистичного методу (певним виключенням є тільки статистика конститу-

ційного судочинства). Але думається, що використання такого нетрадиційного для науки конституційного права методу дослідження буде дуже плідним і значно збагатить її.

Серед науковців-конституціоналістів використання математичних методів дослідження, у т.ч. статистичного методу, залишається поодиноким. Як виключення можна посылитися на праці М. П. Орзіха [1], Н. В. Мішиної [2]. Інші автори, застосовуючи статистичні дані, тільки наводять їх для аргументації своєї точки зору. Як правило, вони не використовують статистичні величини, не аналізують статистичні показники. Це робить їхні твердження недостатньо обґрунтованими та багато в чому поверховими.

Прикладом може слугувати одне з положень дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Г. В. Берченко «Конституційні засади громадянського суспільства в Україні», яке було винесено на захист, а саме «висновок про те, що розвиток громадянського суспільства неможливо забезпечити виключно за рахунок збільшення кількості громадських організацій і недоцільно оцінювати рівень розвитку громадянського суспільства виключно за формальними показниками, тобто формальною кількістю інститутів громадянського суспільства» [3, 4]. Принаймні зі змісту автореферату не зрозуміло, які саме показники за який період було проаналізовано чи виводилися формули, які охоплюють тенденції розвитку громадянського суспільства, тощо.

Метою статті є виявити та дослідити проблеми, які перешкоджають використанню статистичних показників і величин у конституційно-правових дослідженнях (на матеріалах громадських організацій).

Вагомим фактором є відсутність єдності стосовно того, як саме розглядати громадянське суспільство. Здавалося б, що це не дуже істотна проблема, коли йдеться про використання статистичного методу у конституційному праві при узагальненні інформації про громадські організації. Але треба визначитися, які саме суб'єкти можна охарактеризувати як «громадські організації». Інколи цей термін використовують у тому значенні, який наведено у ст. 3 Закону України «Про об'єднання громадян»: «Громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів» [4].

Одразу привертає увагу, що у дефініції громадська організація розглядається як об'єднання громадян — тобто круг суб'єктів права на об'єднання зужується до громадян України. Іноземці і особи без громадянства до нього не потрапляють. Виникає питання — чи може основний інститут громадянського суспільства не передбачати можливості участі іноземців і осіб без громадянства?

Але, аналізувати це визначення більш детально наразі недоцільно — 22 березня 2012 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про громадські об'єднання», який було передано на підпис Президенту. Якщо глава держави не використає своє право вето, передбачається, що Закон набуде чинності з 1 січня 2013 р. Цікаво, що проект цього Закону мав назву «Про громадські організації», а в ході обговорення її було змінено. Викликає інтерес те, що хоча Закон узгоджу-

вали з європейськими стандартами (на цьому наголошувала низка органів Ради Європи), все ж термін «неурядові організації» у назві не використали.

Поки Закон знаходиться на розгляді Президента, його текст не оприлюднено. Але, Європейський комісар з питань розширення і політики добросусідства назвав прийняття Закону «доброю новиною» [5]. У будь-якому випадку, він буде узгоджений (концептуально і термінологічно) з Конституцією України — на відміну від Закону «Про об'єднання громадян». А отже, міститиме і більш коректне визначення терміна «громадські організації» — чи взагалі замінить його на більш сучасний.

Поки Закон «Про громадські об'єднання» не набув чинності, термін «громадські організації» використовують і в широкому значенні — для позначення всіх існуючих в Україні інститутів громадянського суспільства.

Наприклад, виникає питання: чи можна до громадських організацій віднести благодійницькі організації? Нормативне визначення передбачає, що благодійна організація — це недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб згідно з Законом України від 16 вересня 1997 р. «Про благодійництво та благодійні організації» [6]. Чи враховувати їх окремо від громадських організацій або разом з ними при підрахунку статистичних показників?

Отже, першою проблемою є недосконалість конституційного законодавства України. Наведений вище приклад ілюструє, що цей факт вже зараз істотно утруднює обробку первинних даних для отримання статистичних величин.

Думаємо, що ще одною причиною низької популярності статистичного методу у науці конституційного права є доктринальна невизначеність по відношенню до дефініції терміна «громадянське суспільство». А отже, знов-таки, не завжди зрозуміло, показники стосовно яких саме інститутів досліджувати з використанням статистичного методу.

Термінологічні спори з приводу того, як же визначити громадянське суспільство, ведуться в усіх країнах. І ймовірно будуть вестись завжди. В країнах з давніми демократичними традиціями вони зосереджені здебільшого навколо питання «Відносити чи не відносити до громадянського суспільства політичні партії?». В Україні ж цілком прийнятною вважається така тема дисертації на здобуття вченого звання кандидата юридичних наук: «Міліція як інститут громадянського суспільства» [7].

Навряд чи необхідним є закріплювати у законодавстві визначення громадянського суспільства. Але на доктринальному рівні єдине його розуміння є важливим. Думається, що одним з найбільш детальних є дефініція, запропонована М. П. Орзіхом: «Асоціація людей, в якій кожна людина вільна, володіє невідчужуваними природними правами, рівноправна з іншими членами асоціації, самостійна у виборі цивільного правового стану, має можливість асоціюватися з іншими людьми в позадержавні, громадські об'єднання за соціальною, етнічною, релігійною та ін. належністю; політичними, економічними, професійними та ін. інтересами. Суспільні (позадержавні) відносини, які формуються на цих підставах, розвиваються і функціонують на засадах самовря-

дування, самовиявлення інтересів і волі окремих індивідів та їх асоціацій, які діють у правовільному (вільному від державно-правового впливу) просторі суспільства» [1, 61].

Перейдемо до аналізу існуючих прикладів застосування статистичного методу до дослідження громадських організацій в Україні.

Найбільш відомим незалежним оцінюванням стану громадянського суспільства в Україні міжнародною організацією є показник «індекс спроможності неурядових організацій (НУО)», який розраховується експертами проекту USAID для країн Центральної та Східної Європи і Євразії. «Індекс аналізує сім різних аспектів «навколишнього середовища НУО»: правового середовища, організаційного потенціалу, фінансової стійкості, пропаганди, іміджу, надання послуг, а також інфраструктуру неурядових організацій. Взяті разом, ці чинники забезпечують життєздатність та сталість сектора НУО» [8].

У 2010 р. Україна отримала приблизно 3,5 бала по кожному з показників по шкалі, де 1 — максимально сприятливі умови для розвитку НУО, а 7 — найгірші умови для розвитку НУО. Показники індексів супроводжуються звітом, у якому деталізуються методи їхнього обчислення, способи отримання статистичної інформації, а також стислий коментар основних подій у кожному з аспектів «навколишнього середовища НУО».

У цьому Звіті продемонстровано потенціал використання статистичного методу. Однак недоліками Звіту є те, що він видається і розповсюджується англійською мовою (а не усі дослідники громадянського суспільства в Україні володіють нею у необхідном для розуміння звіту обсязі), а також його стислість. Щорічно звіти видаються по кількох десятках країн, потім групуються для отримання статистичних показників про узагальнений стан розвитку громадянського суспільства.

Перейдемо до національних прикладів застосування статистичного методу до дослідження громадських організацій в Україні.

Підтримка, яку отримують громадські організації в Україні від численних міжнародних фондів і організацій, наразі є вельми значущою для розвитку громадянського суспільства. Для того щоб спрямувати фінансові потоки до найбільш вразливих громадських організацій, а також з метою вдосконалення законодавства про громадські організації, в Україні починають проводитися незалежні статистичні дослідження громадянського суспільства, у т.ч. — громадських організацій.

Загальновідомим є той факт, що облік підприємств, установ і організацій в Україні здійснює Державна служба статистики України. Відповідні узагальнені звіти регулярно розміщуються на її веб-сайті [9]. Однак не існує звітів, присвячених громадським організаціям та / або громадянському суспільству у цілому. Громадські організації досліджуються разом з іншими організаційно-правовими формами юридичних осіб. Характерною рисою державних статистичних звітів (і не тільки в Україні) є практично повна відсутність коментарів до показників, і таким чином — оцінок стану ситуації, запропонування способів і методів її покращення.

З 2009 р. альтернативні статистичні дослідження третього сектора в Україні здійснюються силами спеціалістів Українського незалежного центру політичних досліджень (м. Київ). Результати своїх досліджень ця громадська організація оприлюднила двічі:

— у 2011 р. узагальненими у 14-сторінковому документі під назвою «Паспорт громадянського суспільства України. Базова оцінка розвитку громадянського суспільства», що містить інформацію про інститути громадянського суспільства в Україні станом на 1 січня 2010 р. та динаміку їхнього розвитку протягом календарного року. До Паспорту додано методичку дослідження, аналіз системи державної статистики, обліку та оцінки розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні, а також наведено важливі факти щодо розвитку громадянського суспільства в Україні [10];

— у 2012 р. узагальненими у 20-сторінковому документі під назвою «Паспорт громадянського суспільства України. Базова оцінка розвитку громадянського суспільства», що містить інформацію про інститути громадянського суспільства в Україні станом на 1 січня 2011 р. та динаміку їхнього розвитку протягом календарного року. У ньому показники аналізувалися з точки зору їхнього порівняння і підсумковий висновок містить рекомендації щодо покращення системи державної статистики, обліку та оцінки розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні [11].

Вазначимо, що це дослідження має виключно статистичний характер, та, хоча і містить висновки про найбільш помітні тенденції, не має рекомендацій про можливі напрямки їхнього подолання. Ще одним недоліком дослідження є використання вузької групи статистичних величин (фактично, використання тільки середніх величин) для дослідження і виявлення тенденцій, що стосуються створення і функціонування громадських організацій в Україні.

У Паспорті громадянського суспільства за 2010 р. є спроби порівняти ситуацію у 2009 та 2010 рр. Проте порівнюються тільки показники за ці два роки, із коментарем про покращення або погіршення ситуації. Знов-таки, статистичні величини для аналізу не використовуються. Отже, маємо третю причину — дослідники часто не мають необхідних навичок використання статистичного методу, а також не знають усіх можливостей цього методу.

Висновки. Застосування статистичного методу у конституційному праві України не є популярним. Навіть у разі використання кількісних показників, як правило, їх тільки наводять або порівнюють із аналогічними показниками попередніх періодів без узагальнень, обчислювань за статистичними формулами. На нашу думку, популяризації статистичного методу в науці конституційного права перешкоджають такі основні причини: 1) недосконалість конституційного законодавства України (в т.ч. термінологічна невизначеність, плутанина, нечіткість); 2) доктринальна невизначеність стосовно розуміння сутності і змісту основних інститутів конституційного права; 3) відсутність у більшості фахівців з конституційного права знань про можливості та потенціал статистичного методу, а також практичних навичок його застосування. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються у формулюванні пропо-

зицій по використанню статистичного методу при дослідженні різноманітних інститутів конституційного права України.

Література

1. Орзіх М. П. Місцеве самоврядування в незалежній Україні : десятиріччя досягнень та прорахунків // Місцеве самоврядування: 10 років здобутків. — К. : Атіка, 2002. — С. 61–71.
2. Мішина Н. В. Тенденції розвитку органів самоорганізації населення в Україні (на матеріалах м. Одеси) // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. — О., 2011. — Вип. 61. — С. 130–136.
3. Берченко Г. В. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Г. В. Берченко. — Х., 2012. — 22 с.
4. Про об'єднання громадян : Закон України від 16 черв. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 504.
5. У Єврокомісії закон про громадські об'єднання назвали «хорошою новиною» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2012/03/120322_ko_fule_associations.shtml.
6. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16 верес. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 46. — Ст. 292.
7. Цельев О. В. Міліція як інститут громадянського суспільства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Цельев. — К., 1998. — 20 с.
8. The 2010 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/
9. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : ukrstat.org/uk.
10. Паспорт громадянського суспільства України. Базова оцінка розвитку громадянського суспільства (2009 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ucipr.kiev.ua/files/books/passport_CC-2009.pdf.
11. Паспорт громадянського суспільства України. Базова оцінка розвитку громадянського суспільства (2010 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ucipr.kiev.ua/files/books/passport_CC-2010.pdf.

Анотація

Волкова Д. Є. Статистичний метод у конституційно-правових дослідженнях (на матеріалах громадських організацій). — Стаття.

Застосування статистичного методу у конституційному праві України не є популярним. Навіть у разі використання кількісних показників, як правило, їх тільки наводять або порівнюють із аналогічними показниками попередніх періодів без узагальнень, обчислювань за статистичними формулами. У статті розглянуто основні причини, які, на нашу думку, перешкоджають популяризації статистичного методу в науці конституційного права: 1) недосконалість конституційного законодавства України (в т.ч. термінологічна невизначеність, плутанина, нечіткість); 2) доктринальна невизначеність стосовно розуміння сутності і змісту основних інститутів конституційного права; 3) відсутність у більшості фахівців з конституційного права знань про можливість та потенціал статистичного методу, а також практичних навичок його застосування.

Ключові слова: громадські організації, статистичний метод, методологія.

Аннотация

Волкова Д. Е. Статистический метод в конституционно-правовых исследованиях (на примере общественных организаций). — Статья.

Применение статистического метода в конституционном праве Украины не распространено. Даже в случае использования количественных показателей, как правило, их только приводят для иллюстрации того или иного аргумента или сравнивают с аналогичными показателями предыдущих периодов без обобщений, вычислений по статистическим формулам. В статье рассмотрены основные причины, которые, по нашему мнению, препятствуют популяризации статистического метода в науке конституционного права: 1) несовершенство конституционного законода-

тельства Украины (в т.ч. терминологическая неопределенность, путаница, нечеткость); 2) доктринальная неопределенность относительно понимания сущности и содержания основных институтов конституционного права; 3) отсутствие у большинства специалистов по конституционному праву знаний о возможностях и потенциале статистического метода, а также практических навыков его применения.

Ключевые слова: общественные организации, статистический метод, методология.

Summary

Volkova D. E. Statistical methods in constitutional studies (based on non-governmental organizations). — Article.

Using the statistical method in the constitutional law of Ukraine is not popular. Even if the quantitative indicators are used, usually their only lead, or compared with similar figures of previous periods, without generalizations, calculated by statistical formulas. We believe that the promotion of statistical methods in the science of constitutional law preventing the following main reasons: 1) the imperfection of the constitutional law of Ukraine (including terminological uncertainty, confusion and blurred definitions); 2) uncertainty regarding the doctrinal understanding of the nature and content of the basic institutions of constitutional law; 3) the absence of most experts on constitutional law knowledge about the opportunities and potential statistical methods and practical skills of its application.

Keywords: NGO, statistical method, methodology.

УДК 340.115.001.76

Л. П. Арнаутова

О. В. СУРІЛОВ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Виникнення, сутність, функціонування та значення в житті суспільства держави і права, а також відображення їх в свідомості людей відносяться до числа найскладніших і ключових питань в юридичній науці. Теоретичне осмислення державно-правової реальності та тенденцій розвитку політико-правових процесів — об'єктивна потреба і необхідна умова наукового пізнання.

Будь-яка теорія, тобто система ідей, понять, суджень, набуває статусу науки, коли піднімається до узагальнення об'єктивних знань про процеси і явища дійсності та пропонує систему способів, прийомів (механізм) використання цих знань у суспільній практиці.

Як наука теорія держави і права активно розвинулася в ХХ ст. і визначила структуру, зміст і обсяг її викладання як навчальної дисципліни. Поєднання в рамках однієї науки і єдиного навчального курсу теорії права і теорії держави закріпилося переважно пострадянською, а раніше — радянською наукою [1, 24].

У 70–90-х рр. ХХ ст. одеську школу права змістовно збагатив доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України О. В. Сурілов. Наукова спадщина вченого відноситься в основному до радянського періоду, але значна частина проблем, що розглядалися О. В. Суріловим, не втратили своєї актуальності та значимості для сучасної юридичної науки та практики, зокрема, питання про місце і роль теорії держави і права у системі юри-

© Л. П. Арнаутова, 2012